

Bog anmeldelser

Jørn Vestergaard:

Straffeprocessen – grundtræk af dansk strafferetspleje

Gjellerup/Gads Forlag, 2017, (236 sider og 32 sider registre)

Forfatteren er professor i strafferet på København Universitet. Han har tidligere som redaktør og forfatter udgivet to lærebøger: *Forbrydelser og andre strafbare forhold*, 2. udg. 2013, og *Strafferetlige sanktioner*, 2. udg. 2017. Alle tre bøger er i samme design og undervisningsmateriale på bacheloruddannelsen. Strafferetten og straffeprocessen ligger i København samlet i studiet på første studieår således, at processen ligger sidst. Jeg må indrømme, at jeg synes, det er hård kost at lægge et procesfag så tidligt i studiet. Jeg husker selv processen som meget kedelig og verdensfjern, selv om det dengang lå på 3. studieår. Først da jeg mange år efter blev anklager og dommer, og straffeprocessen blev virkelighed, blev faget spændende og gav inspiration til nærmere forskning. I min studietid brugte vi Mogens Koktvedgaard: *Lærebog i den danske Strafferetspleje*, 1968. Den var rimelig kort og beskæftigede sig med hovedlinjerne i faget. Det hang sandsynligvis sammen med, at processen ikke havde høj prioritet hos universitetsjuristerne. Det var nærmest et begynderfag, hvis man ønskede at blive professor. Koktvedgaard blev da også senere en fremragende forsker og underviser i ophavsret, som var hans egentlige interesseområde.

Samfundet uddanner flere og flere jurister, og uddannelsen har naturligvis undergået betydelige ændringer. Der er efter min opfattelse ikke tvivl om, at procentdelen af jurister, som beskæftiger sig med strafferet, er faldet meget kraftigt. For få årtier siden havde mange advokater både civile sager og straffesager. Nu er forsvarerne nærmest straffesagsspecialister. Straffesagerne er i meget høj grad blevet et område for specialister: en begrænset del af politistyrken, anklagere og forsvarere, og naturligvis dommerne. Det er derfor ganske naturligt og vel også ønskeligt, at straffeprocessen spiller en mindre rolle i det samlede studium eller rettere i den obligatoriske del. Hvor meget skal vi gøre ud af den obligatoriske del af straffeprocessen, og hvad kan vi overlade til dem, der vælger faget på kandidatuddannelsen? Efter min opfattelse bør studenternes beskæftigelse med straffesagerne dels give dem et vist kendskab til reglerne for behandlingen, og dels være med til at udvikle dem som generelt dygtige jurister. Det sidste vil sige, at vi skal være med til at lære dem at læse lovene. Straffeloven får de et glimrende overblik

over, fordi den dels er overskuelig, og dels kender de allerede før studiet de forbrydelser, vi gennemgår. De har også en forestilling om dele af almindelig del, f.eks. kriminel lavalder, forsæt og uagtsomhed. Retsplejeloven er derimod med sine mere end 1000 paragraffer helt uoverskuelig, samtidig med at studenterne kender forholdsvis lidt til reglerne, der synes noget tekniske. Der er netop på straffeprocessens område et meget betydeligt antal domme fra Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol. Det er vigtigt, at studenterne forstår, at netop dette område er centralt for både forfatningsretten og menneskerettighederne, da straffesager altid handler om statens behandling af sine borgere. Der har historisk været utallige misbrug af strafferetten til at bekæmpe politiske modstandere. På straffesagernes område offentliggøres hvert eneste år rigtig mange danske domme. Jeg synes, at vi dels skal satse på at lære studenterne at læse dele af loven i stedet for at docere en række principper uden at fæste dem til bestemte bestemmelser. Hvis det skal lykkes, er vi nødt til at begrænse faget til nogle af lovens centrale områder og bestemmelserne. Til gengæld er det en meget stor fordel for studenterne, hvis de virkelig lærer at læse loven. Straffeprocessen er så gennemreguleret, at utroligt mange problemer kan løses blot ved at læse bestemmelserne.

Forfatteren anfører i forordet, at han vil give »en grundlæggende gennemgang af dansk straffeprocess«. Heri kan alle erklære sig enig, men jeg synes, at forfatteren er tilbøjelig til at anse næsten hele straffeprocessen som grundlæggende. Ikke alene alle tvangsindgrebene, men også appelreglerne og genoptagelsesbestemmelserne. Jo flere problemer, der inddrages, desto mindre plads bliver der til at forklare de grundlæggende problemer. Det anføres i forordet, at bogen »indledes bl.a. med en oversigt over straffesagers gang gennem retssystemet, de vigtigste retskilder samt straffeprocessens grundlæggende principper. Herefter følger gennemgangen af emnerne i den rækkefølge, som disse vil kunne få relevans i den enkelte fase af en konkret straffesag, nemlig i forbindelse med efterforskning, afgørelse af påtalespørgsmålet, domsforhandling og ankebehandling. Dette er også retsplejelovens ordning. Undervejs trækkes der tråde til andre retsområder, f.eks. strafferet, forvaltningsret, forfatningsret og menneskeret.«

Forfatteren har nogenlunde konsekvent valgt ved omtalen af retsplejelovens bestemmelser ikke at angive §-nummeret i teksten, men alene i en fodnote. Jeg skal ikke kunne sige, om det er normalt, men i min studietid opfattede vi det sådan, at fodnoterne var for de særligt interesserede og ikke en del af pensum, så dem sprang vi over. Jeg er bange for, at forfatterens specielle §-angivelse medfører, at langt de fleste studenter ikke slår bestemmelserne op. Jeg læser bagsideteksten sådan, at forfatteren som markedsføring nærmest oplyser, at bogen er så læsevenlig, at den normale læser ikke behøver at lave opslag i loven. Det vil kunne

have en særdeles uheldig følge for bestræbelserne for at lære studenterne, at jura handler om at fortolke paragrafferne. Et andet væsentligt pædagogisk spørgsmål er, om studenterne skal opfordres til at læse de relevante domme, eller om lærebogen skal referere dommene så udførligt, at det er overflødigt, at studenten selv læser dem. For år tilbage var der mange læsere, der ikke havde domssamlingerne ved hånden. Især ikke, hvis dommene var lidt ældre. I dag læser enhver praktiker dommene online. I Danmark tager det typisk få sekunder at slå en dom op, og det er væsentligt, at studenterne lærer at finde dem. Det er ganske let, hvis man kender dommens år og sidetal, men også hvis man vil slå op på en bestemt paragraf og dermed få de relevante domme frem på skærmen i løbet af sekunder. Denne læsning er især vigtig, hvis bogen ikke er helt ny, så der er mulighed for, at der er kommet nye relevante domme. Forfatteren har imidlertid valgt i mange tilfælde at referere dommene ret udførligt. Forfatteren nævner allerede i forordet, at han medtager mange korte referater af især nyere praksis for at gøre fremstillingen levende og vedkommende. Og det er jo rigtigt, at den student, som ikke slår en eneste dom op, får en bedre forståelse af teksten, når forfatteren krydrer fremstillingen med ret udførlige domsreferater. Men studenten lærer så heller ikke selv at finde og at læse dommene. Jeg skal gerne indrømme, at uanset hvad, har vi også i Aarhus haft problemer med studenter, som ikke er gode nok til at læse domme. Ligesom vi har studenter, som forlanger at få paragrafferne på power point! Denne form har nok til dels afløst tidligere tiders udenadslære.

Forfatteren gennemgår på de første 49 sider retsgrundlag og grundprincipper. Gennemgangen af grundloven får en lille side med påpegning af grundlovens regel om grundlovsforhør inden 24 timer. Grundloven har mange andre regler om straffesager. Studenterne bør vel forstå, at alle forfatninger har regler, som skal sikre at statsmagten ikke misbruger straffesystemet til at bekæmpe politiske modstandere. Under grundprincipper gennemgås bl.a. »den materielle sandheds princip«. Her nævnes s. 23, at »retsformanden er både berettiget og forpligtet til at stille spørgsmål til afhørte, »når som helst der i sandhedens interesse er grund til dette«.« Denne regel fremgår direkte af § 867. Forfatteren nævner ikke, at denne helt fundamentale regel nok ikke følges i praksis. I 1994 blev i fagtidsskriftet *Juristen* s. 273 ff offentliggjort en redegørelse fra en af juristernes fagforening nedsat specialgruppe med betydelig dommerindflydelse. I gruppens betænkning om fagligt etiske problemer i strafferetsplejen fastslog gruppen meget klart, at en dommer hverken bør tilskynde til eller iværksætte bevisførelse, der kan belaste den tiltalte, herunder stille yderligere spørgsmål. For mange år siden var jeg konstitueret dommer i en straffesag, hvor T var tiltalt for under en ferie i udlandet at have gennembanket sin hustru, som endnu, da vi behandlede sagen, lå i koma ef-

ter overfaldet. En retsmediciner havde naturligvis undersøgt hendes krop for tegn på slag mv. Anklageren afhørte retsmedicineren, som nøje gennemgik hver eneste fund på kroppen. Afhøringen efterlod ikke megen tvivl. T fastholdt, at han ikke havde slået hende, men at alle mærkerne skyldtes, at hun hele tiden faldt. Forsvareren overtog herefter afhøringen og gennemgik også alle mærkerne og spurgte retsmedicineren for hver enkelt: »Hvis De ser på dette mærke alene, vil De så kunne udelukke, at det kan skyldtes et fald, f.eks. ind i en radiator eller andre skarpe genstande?« Hver gang svarede retsmedicineren forsigtigt, at det kunne han nok ikke helt udelukke. Tiltalte blev pure frifundet af lægdommerne. Bagefter spurgte jeg retsformanden, hvorfor han ikke havde spurgt retsmedicineren, om han nogen sinde havde hørt eller set et menneske med så mange alvorlige mærker efter fald. Svaret kom hurtigt: »Det er ikke vores opgave at være hjælpeanklager, – i hvert fald ikke, når der er en overordnet anklager i sagen.« Retsformanden var i øvrigt enig i, at hvis han havde stillet spørgsmålet, var T sandsynligvis blevet dømt for grov vold med så alvorlige skader, at strafferammen gik op til 10 års fængsel. Jeg har mange gange tænkt på, hvordan kvindens børn oplevede denne dom, og hvordan straffeprocessen alene interesserede sig for beskyttelsen af den mistænkte og ikke ofrede de forurettede eller ofrene mange tanker.

Senere kunne jeg konstatere, at det ikke var noget enkelttilfælde. Det er tankevækkende, at udvalget fandt, at etiske principper vejede mere end lovens klare ordlyd. Mange taler om den materielle sandheds princip, men mener, at princippet alene gælder, med mindre en opfyldelse af princippet kan skade den tiltalte. Det er tankevækkende, at udvalget fandt, at etiske principper vejede mere end lovens klare ordlyd. Det kan man ikke beskyldte forfatteren for, men det er centralt, at studenterne lærer lovens ordlyd, og at den er gældende ret.

Vi har i Danmark i mange år fulgt det mønster, at studenterne på bacheloruddannelsen har en mindre fremstilling af straffeprocessen. Det vil sige, at alle færdiggjorte jurister har en vis indsigt i straffeprocessens grundprincipper og mest centrale regler. De, der har særlig interesse i faget, og som måske skal arbejde med det efter endt uddannelse, tager så på kandidatdelen af uddannelsen et fag på ca. 40 timer udelukkende med straffeprocessen. Jørn Vestergaard behandler som ovenfor nævnt ikke blot de centrale problemer og regler, men behandler stort set alle problemer og mange detaljerede problemstillinger, som kun har betydning for dem, der virkelig skal praktisere i faget.

Omvendt kan der være problemer med de grundlæggende regler. Som eksempel kan nævnes forfatterens kapitler om påtalen og tilståelsessager. Påtalen er et andet ord for retsplejelovens tiltale. Retsplejeloven behandler først reglerne om tilståelsessager og i næste kapitel tiltale og forberedelse af domstolsbehandlingen

i første instans. Dernæst behandles ankesager i landsretterne og for Højesteret. Forfatteren vælger først at behandle tiltalen og problemerne ved anklageskrifter, dernæst tilståelsessager, som deles mellem sager, hvor tilståelsen erstatter medvirken af lægdommere, og dernæst bødesager, hvor tilståelsen typisk medfører, at sagen afgøres med et bødeforlæg. Under tiltalen behandler han ret udførligt – 7 sider – »plea bargaining«. Forfatteren dyrkede for mange år siden brugen af dette institut i USA og har en imponerende ekspertise på området. Jeg synes dog, at hans fremstilling er for præget af oplevede misbrug i amerikanske retssager, hvor fremgangsmåden er en anden end i Danmark. Læseren får ikke nogen forståelse for, hvordan de fleste tilståelsessager føres i Danmark: En ung fyr S er f.eks. sigtet for 16 indbrudstyverier. Når anklageren får sagen, er S sigtet for og afhørt om alle tyverierne. Han har måske erkendt de 14. Anklageren udfærdiger en begæring om et retsmøde under efterforskningen og beskriver hver af de 16 forhold så præcist, at selve beskrivelsen svarer til kravene i et anklageskrift. I retsmødet styrer dommeren sagen, sigtede møder med sin forsvarer og anklageren afhører ganske kortfattet sigtede om alle 16 forhold. Sigtede tilstår de 14, men nægter de sidste 2. Anklageren kan nu bestemme, om han vil frafalde de 2 benægtede forhold. Uanset lovens almindelige regler om, hvem i anklagemyndigheden, der har ret til at frafalde sigtelser, kan den mødende anklager efter en rigsadvokatregel fra 1919 (!) frafalde sigtelserne, hvis det skønnes, at straffen ikke ville blive højere, hvis de frafaldne sigtelser var med. Anklageren har efter praksis et betydeligt skøn. Han står med valget mellem at få sagen ordnet her og nu eller at køre sagen som domsmandssag med vidner og måske endog en ankesag. Vælger han at frafalde de benægtede forhold, rejser han tiltalen ved at fortælle retten, at han rejser tiltale for de erkendte forhold. Beskrivelsen i begæringen bliver så anklageskriftet, som dommeren kan kopiere lige over i dommen. Det er i disse sager ret almindeligt, at den sigtede gerne vil vide, om han kan nøjes med en betinget fængselsstraf. Det kan anklageren måske ikke vide, men han kan jo oplyse, om han agter at påstå en betinget eller en ubetinget fængselsstraf. Hvis anklageren påstår betinget straf, er det meget sjældent, at dommeren giver en ubetinget, ligesom det vil være usandsynligt, at anklagemyndigheden vil anke med påstand om en ubetinget straf. Den skitserede situation er den enkle. Der er mange varianter. F.eks. er det i narkosager ikke ualmindeligt, at den sigtede kun vil tilstå salg af en mindre stofmængde. Denne situation giver ikke specielle problemer. Også her kan anklageren nøjes med tiltale i det tilståede omfang. En helt anden situation foreligger, når en sigtet vil give oplysninger om medgerningsmænd mod selv at slippe billigere. Denne situation opstår dog typisk allerede under efterforskningen og er betydeligt mere betænkelig end den rene tilståelsesarbejd. Enhver sigtet har en naturlig interesse i

at forklare politi, anklager og dommer, at hans egen rolle er beskeden, men at hans medgerningsmand virkelig har været aktiv og scoret på salget. Troværdigheden af en sådan forklaring er umiddelbart begrænset, med mindre der er faktuelle oplysninger, som kan tjekkes. Det er evident, at hvis politi og anklager lover en sigtet rabat for at afsløre medgerningsmænd, er der fare for den angivnes retssikkerhed. Jørn Vestergaard er naturligt kritisk over for denne mere amerikanske version. Jeg deler hans betænkeligheder, men som han selv oplyser, står det nu direkte i straffeloven, at der kan ydes rabat i disse tilfælde. Og formålet med rabatten er naturligvis, at løftet om den skal motivere den sigtede til at fortælle om de andres roller i forbrydelsen. Jeg ved ikke, hvor meget studenter på bacheloruddannelsen behøver at vide om disse forhold, men forfatterens fremstilling giver et lidt skævt billede ved ikke at tage udgangspunkt i retsplejelovens ordning om tilståelse i indenretlige efterforskningsforhør. Det er næppe nødvendigt at indlede med US-strafferet, når vi har haft en klar ordning siden 1919. Forfatteren anfører s. 172 om disse sager: »Ved retsmødets begyndelse rejses tiltalen mundtligt med en angivelse af de forhold, som sigtede efterfølgende forventes at ville aflægge tilståelse om.« Dette er ikke korrekt. Anklageren indleder retsmødet med at oplæse de sigtelser, der er i sagen. Den, der læser loven, vil også se, at § 831 om tilståelsessager står for § 833 om tiltalerejsning. Det er afgørende for studenternes forståelse af denne sagsbehandling, at de ved, at det er et retsmøde under efterforskningen, og at der ikke er nogen tiltale, før den sigtede har afgivet sin forklaring, og anklageren har besluttet, om han vil fremme sagen som tilståelsessag. Så rejser han i samme retsmøde tiltalen mundtligt over for retten, der har den nærmere beskrivelse af sigtelserne, som så korrigeres, så de svarer til tilståelserne. Forfatteren har udførlige referater af flere sager om dette emne. Det er naturligvis rigtigt, at det giver fremstillingen liv, men referaterne fylder forholdsvis meget her. Det havde efter min opfattelse været bedre at redegøre for, hvornår eller rettere i hvilke sager, det er rimeligt at anvende denne procedure. Som nævnt er den meget anvendelig i tyverisager. Men i sager, hvor strafudmålingen i meget høj grad afhænger af hele begivenhedsforløbet og diverse nuancer, bør tilståelsesproceduren ikke anvendes og bliver det næppe heller. Man kan ikke godt forestille sig, at en voldtægtsag pådømmes som tilståelsessag. Den sigtede vil i disse sager naturligvis give en noget anden version af forløbet end det, som offeret vil give. Det vil være krænkende for kvinden at dømme T alene efter hans egen version af sagen, og vil medføre for lav en straf. Også i voldssager er det vigtigt at have offerets version, da strafudmålingen her i høj grad afhænger af det konkrete forløb. I narkotikasager er stofmængden afgørende for strafudmålingen. Den er svær at gøre op i en branche, hvor der ikke udstedes kvitteringer. Her vil bevissituationen ofte være

således, at anklageren er nødt til at acceptere, den mængde den sigtede til sidst vil erkende. Forfatteren afslutter afsnittet s. 179 med at oplyse, at hvis anklageren påstår anvendelse af »særlige retsfølger«, kan sagen efter retsplejelovens § 831, stk. 6, jf. § 684, stk. 1, nr. 2, ikke afgøres som tilståelsessag. Bestemmelsen vedrører ophævelse af foreninger. Forfatteren mener givetvis i stedet, at tilståelsessager ikke må anvendes over for utilregnelige mv., hvilket følger af § 831, stk. 1, nr. 1. Det betaler sig at slå op i loven.

Tilståelsessagerne udgør mængdemæssigt en betydelig del af de tungere strafesager. Mængdemæssigt er bødesagerne naturligvis også særdeles relevante. Forfatteren behandler dem s. 179-182. Det anføres, at et bødeforelæg skal indeholde de samme oplysninger som andre anklageskrifter, men bødeforlægget er jo ikke et anklageskrift, men kan blive det ved fremsendelse til retten. Hjemlen for bødeforelæg er i § 832, mens reglerne om tiltalen starter i § 833. Forfatteren anfører korrekt, at for mange er bødeforelæg velkendt fra færdselsområdet, men nævner ikke, at også førerretsfrakendelse kan vedtages i denne form. Det er i praksis særdeles væsentligt. Derimod nævnes, at hvis den med et bødeforelæg forbundne tilkendegivelse indebærer en delvis påtaleundladelse, har den overordnede anklagemyndighed adgang til omgørelse inden for den almindelige to måneders omgørelsesfrist. Jeg har i mine 10 år ved politiet og anklagemyndigheden ikke været udsat for denne situation, og det forekommer mig, at den slags sjældne eventualiteter går langt ud over det, som man obligatorisk bør lære studenterne. Overhovedet at forstå selve problemstillingen med en ændring af en påtaleundladelse er særdeles kompliceret. Ligeledes anføres, at hvis bøden ikke kan inddrives, afsønes der en forvandlingsstraf. I den kategoriske form svarer det ikke helt til virkeligheden, og ligger vel også uden for det rimelige pensum. Det anføres korrekt, at hvis den tiltalte har protesteret mod bødeforelægget og sagen derfor sendes i retten, og han der udebliver, vil han blive behandlet, som om han havde tilstået forholdet. Dette er helt rigtigt, men man kunne måske som forfatter have problematiseret denne noget praktiske løsning. Der kan være tale om særdeles store bøder. Forfatteren anfører side 182, at retten kan afgøre sagen ved bødevedtagelse, hvis tiltalte giver møde og er indstillet på at forklare sig. Efter § 899 kræves alene, at han vedtager bøden. Det kræves ikke, at han i disse sager afgiver forklaring.

Forfatteren behandler side 188-196 spørgsmålet om dommernes inhabilitet. Der er mange sider at bruge på dette emne, som i dag fylder meget lidt i den praktiske hverdag. Mange steder harmonerer forfatterens fremstilling ikke helt med, hvilke problemer der er i det praktiske retsliv. Side 197 anføres om ofrets erstatningskrav efter forbrydelsen: »Skadelidte kan også selv vælge at fremsætte kravet under civilt søgsmål«. I virkelighedens verden er det meget få skadelidte, der har

denne mulighed, og problemet er i praksis om det er rimeligt, at domstolene i betydelig grad undlader at behandle ofrenes erstatningskrav, fordi det er for besværligt at tage hensyn til offrene.

Man kan jo have meget forskellige meninger om, hvordan vores lærebøger bør skrives. Jeg skal gerne indrømme, at jeg som student ville have været meget glad for en bog, som jeg bare kunne læse uden et eneste opslag i min lov- eller domsamling. Men jeg tror, at alle dem, der har arbejdet med straffesagerne i praksis er enige om, at en så stor lov som retsplejeloven, kan man ikke klare ved udenadslære, men kun hvis man er fortrolig med at slå op i den og finde den relevante bestemmelse. Kan man det, er langt de fleste problemer løst uden yderligere studier. Ovenstående er derfor ikke så meget udtryk for, at studenterne ikke kan få stort udbytte af at læse bogen, i hvert fald i forhold til en eksamen. Men jeg kunne have ønsket, at bogen i lidt højere grad gav det fornødne og korrekte overblik over retsplejelovens systematik og sagens gang. Jeg tror, at det er og forbliver svært at skrive en bog om processen uden at have oplevet og lært den gennem praksis. Jeg er naturligvis bekendt med, at det har mange gjort tidligere, men det ændrer ikke min bedømmelse. Heller ikke af, at det er utroligt vigtigt, at vi lærer studenterne, at de skal læse loven og nogle relevante domme.

Gorm Toftegaard Nielsen
Professor emeritus, Århus Universitet